

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2024.6>*М. М. Войнарівський**кандидат юридичних наук, суддя**Миколаївського районного суду Миколаївської області**orcid.org/0000-0002-0510-9932*

ПРИМУСОВА ЛІКВІДАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК ВИД АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКИХ САНКЦІЙ

У статті досліджуються правові матеріальні та процесуальні підстави реалізації примусової ліквідації суб'єктів господарювання як виду адміністративно-господарських санкцій. Відзначено, що складність самої процедури та серйозність обмежень і втручань у внутрішні справи, яких зазнає юридична особа, її засновники, учасники, контрагенти тощо у разі прийняття рішення про примусову ліквідацію суб'єкта господарювання, вимагають чіткого закріплення підстав і порядку застосування такої АГС, аби уникнути порушень прав та законних інтересів широкого кола осіб, гарантувати законність та стабільність у цих правовідносинах. Жорсткі рамки законодавчих формулювань підстав примусової ліквідації за ГК України вказують, що застосування ліквідації є допустимим у випадках, коли за конкретне правопорушення передбачено відповідний правовий наслідок у вигляді АГС та за умови, що органи державної влади уповноважено законом звертатися до суду із позовом про ліквідацію юридичної особи.

Підкреслюється, що відсутність систематизованого переліку підстав для примусової ліквідації суб'єкта господарювання не дозволила сформулювати єдинообразний підхід та уніфікувати судову практику щодо застосування належних і ефективних способів захисту при зверненні до суду в порядку ст. 110 ЦК України та 247 ГК України. Зокрема, порушення, які мали місце при створенні юридичної особи, за умови неможливості їх усунення, зумовили застосування на практиці таких способів захисту, як визнання недійсною державної реєстрації юридичної особи, визнання недійсними рішень загальних зборів про заснування юридичної особи, визнання недійсними установчих документів юридичної особи, скасування державної реєстрації юридичної особи тощо. Проте, у випадках, коли порушення, допущені при створенні суб'єкта господарювання, не впливають на набуття ним правосуб'єктності, і не є безумовними і достатніми для його припинення, необхідно поєднувати у позовній заяві декількох способів захисту, одним з яких обов'язково має бути припинення (ліквідація) юридичної особи. Особливо важливим це є у випадках, коли саме цей наслідок відповідатиме інтересам зацікавленої особи та відновлюватиме її право.

Проаналізовано норми банківського законодавства, які допускають застосування примусової ліквідації як АГС безпосередньо уповноваженим органом державної влади без звернення до суду. Обґрунтовано, що встановлення спрощених правил застосування примусової ліквідації до банків не може бути виправданим і є таким, що порушує загальні засади застосування відповідної АГС.

Ключові слова: адміністративно-господарські санкції, примусова ліквідація, правонаступництво, спосіб захисту, припинення суб'єкта господарювання, скасування державної реєстрації, визнання недійсною державної реєстрації.

Voinarivskiy M. M. FORCED LIQUIDATION OF BUSINESS ENTITIES AS A TYPE OF ADMINISTRATIVE AND ECONOMIC SANCTIONS

The article examines the legal, material and procedural grounds for the implementation of the forced liquidation of business entities as a type of administrative and economic sanction. The complexity of the procedure itself and the severity of restrictions, as well as interference in internal affairs, which a legal entity, its founders, participants, counterparties, etc. are subject to in the event of a decision to forcibly liquidate an enterprise, are noted. The need to clearly establish the grounds and procedure for applying such an administrative and economic sanction (AES) is emphasized in order to avoid violations of the rights and legitimate interests of a wide range of persons, ensuring legality and stability in these legal relations. The strict framework of the legislative formulation of the grounds for compulsory liquidation in accordance with the Economic Code of Ukraine indicates that the application of liquidation is allowed in cases where a specific offense provides for a corresponding legal consequence in the form of AES. It is also have to be found out that the state authorities have assumed responsibility for the violation of the law and powered to apply to court with a claim for the liquidation of a legal entity.

It is emphasized that the absence of a systematized list of grounds for compulsory liquidation of a business entity did not allow to form a single approach and unify judicial practice regarding the application of appropriate and effective methods of protection when applying to court in accordance with Art. 110 of the Civil Code of Ukraine and 247 of the Economic Code of Ukraine. In particular, violations that occurred during the creation of a legal entity, provided that they could not be eliminated, led to the application in practice of such methods of protection as the invalidation of the state registration of a legal entity, the invalidation of decisions of a general meeting on the establishment of a legal entity, invalidation of the constituent documents of a legal entity, cancellation of the state registration of a legal entity, etc. However, in cases where the violations committed during the establishment of a legal entity do not affect its acquisition, legal personality and are not unconditional and sufficient for its termination, the statement of claim should combine several methods of protection, one of which should be the termination (liquidation) of the legal entity. This is especially important in cases where this consequence meets the interests of the interested person and restores its right.

The norms of banking legislation that allow the application of compulsory liquidation as a AES by a directly authorized state body without resorting to court are analyzed. It is substantiated that the establishment of simplified rules for the application of compulsory liquidation to banks is unfounded and violates the general principles of the application of the relevant AES.

Key words: administrative and economic sanctions, forced liquidation, legal succession, method of protection, termination of a business entity, cancellation of state registration, recognition of state registration as invalid.

Постановка проблеми. Відповідно до чинного законодавства, припинення юридичної особи відбувається шляхом ліквідації або реорганізації, і основна відмінність між цими процедурами полягає в наявності універсального або сингулярного правонаступництва майна, прав та обов'язків до правонаступників [2, с. 50–51]. Тривалість «життя» сучасної юридичної особи – суб'єкта господарювання залежить від волі власників (засновників) або уповноважених органів державної влади чи місцевого самоврядування. Примусова ліквідація суб'єкта господарювання розглядається, як правило, як реакція держави на порушення ним публічних вимог започаткування та здійснення господарської діяльності і реалізується у вигляді адміністративно-господарської санкції (далі – АГС).

Складність самої процедури та серйозність обмежень і втручань у внутрішні справи, яких зазнає юридична особа, її засновники, учасники, контрагенти тощо у разі прийняття рішення про примусову ліквідацію суб'єкта господарювання, вимагають чіткого закріплення підстав і порядку застосування такої АГС, аби уникнути порушень прав та законних інтересів широкого кола осіб, гарантувати законність та стабільність у цих правовідносинах. Проте, чинне господарське та цивільне законодавство України з питань примусової ліквідації є вкрай несистематизованим та суперечливим, що негативно впливає на правозастосовчу практику – як судову, так і інших органів державної влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового забезпечення припинення юридичних осіб шляхом ліквідації досліджувались у працях таких науковців, як О. М. Вінник, О. В. Дзера, Г. Л. Знаменський, Д. В. Жеков, О. Р. Кібенко, П. О. Повар, В. О. Скоропис, В. І. Стрільчук, О. В. Тітова, В. О. Хоменко, В. С. Щербина та інші. Вирішенню питань, пов'язаних з державною реєстрацією припинення суб'єктів господарювання, зокрема, щодо забезпечення спрощення та прозорості цієї процедури, зниження адміністративних бар'єрів присвячені праці вчених-адміністративістів, зокрема, Галіциної Н. В. [3]. Разом з тим, відсутні профільні дослідження матеріальних та процесуальних підстав реалізації примусової ліквідації у сфері господарювання.

Метою цієї статті є дослідження положень чинного законодавства та актуальної судової практики щодо підстав та порядку застосування примусової ліквідації юридичних осіб, як виду

адміністративно-господарської санкції, обрання належних способів захисту порушених прав та законних інтересів зацікавлених осіб та надання пропозицій для удосконалення чинного законодавства та практики у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. По-перше, слід зазначити, що примусова ліквідація юридичної особи-суб'єкта господарювання не завжди є адміністративно-господарською санкцією. Зокрема, не можна відносити до заходів господарсько-правової відповідальності ліквідацію юридичної особи у зв'язку з банкрутством чи неплатоспроможністю. Відповідно до частини 2 статті 65 Кодексу України з процедур банкрутства господарський суд постановляє ухвалу про ліквідацію юридичної особи – банкрута, якщо за результатами ліквідаційної процедури після задоволення вимог кредиторів не залишилося майна або майно не виявлено чи відсутнє [6]. Підставою для такої примусової ліквідації виступає фінансова неспроможність юридичної особи, не здатної виконувати свої грошові зобов'язання перед контрагентами, а метою її застосування – усунення з ринку неефективних суб'єктів господарювання. На протиположному зазначеному, підставою застосування АГС завжди є порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності, а метою – припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків (частина 1 статті 238 ГК України). Відповідно, різна цільова спрямованість застосовуваних заходів створює можливість для суб'єкта господарювання продовжити свою підприємницьку діяльність і уникнути примусової ліквідації у випадку, якщо майна банкрута вистачило для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі і залишки його майнових активів є достатніми для продовження господарської діяльності згідно із законодавством (частина 5 статті 65 Кодексу України з процедур банкрутства).

Наразі чинне законодавство не встановлює нормативного терміну «примусової» ліквідації, проте доктринально цей поділ є широко вживаним і ґрунтується на протиставленні випадків припинення юридичних осіб за вільним бажанням засновників (учасників, власників, уповноважених органів управління) юридичної особи випадкам, коли юридичну особу ліквідовують на підставі рішення суду чи уповноваженого органу всупереч бажанню засновників. Частина 2 статті 114 Закону України «Про акціонерні товариства» на пряму згадує «добровільне припинення акціонерного товариства», яке здійснюється

за рішенням загальних зборів акціонерів. Добровільною слід визнавати і ліквідацію, що здійснюється відповідно до пункту 1 частини першої статті 110 ЦК України, за рішенням її учасників, суб'єкта управління державної або комунальної власності або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, в тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу, досягненням мети, для якої її створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами [20].

Відповідно, пункти 2 та 3 частини першої статті 110 ЦК України встановлюють засади примусової ліквідації:

- за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади;
- за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом,
- за позовом відповідного органу державної влади.

Наразі це найбільш систематизований перелік варіантів ліквідації (попередній перелік був передбачений статтею 38 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» в редакції від 15.05.2003 року – прим. авт.), який, між тим, чітко не визначає підстави її здійснення. Вочевидь, розмежування підстав примусової ліквідації за пунктами 2 та 3 статті 110 ЦК України не є випадковим через акцент на моменті вчинення порушення (при створенні юридичної особи чи вже під час її діяльності), можливості його виправити та різному складі осіб, уповноважених звертатися із подібним позовом до суду. Однозначно, подібний підхід до правового врегулювання примусової ліквідації не можна визнати виправданим і достатнім, оскільки вже на цьому етапі закладає підґрунтя для правової невизначеності та суперечливої правозастосовчої практики через відсутність прямих вказівок на підстави та порядок застосування такої санкції.

З аналізу назви та змісту статті 247 ГК України можна прийти до висновку, що примусовій ліквідації, як виду адміністративно-господарських санкцій, за рішенням суду у випадках, встановлених законом, може бути піддано суб'єкта господарювання, діяльність якого суперечить закону чи його установчим документам [4]. Жорсткі рамки законодавчих формулювань підстав примусової ліквідації за ГК України дають можливість зробити єдино можливі висновки: 1) застосування ліквідації є допустимим у випадках, коли за конкретне правопорушення передбачено відповідний правовий наслідок у вигляді АГС; 2) законом органи державної влади уповноважено звертатися до суду із позовом про ліквідацію юридичної особи.

На думку О. В. Адамович, загальною підставою примусової ліквідації юридичної особи за рішенням суду через допущені під час її створення порушення, які не можна усунути, є визнання недійсною державної реєстрації юридичної особи на підставі недійсності установчих документів юридичної особи, щодо яких встановлено: невідповідність вимогам законодавства; порушення прав й охоронюваних законом інтересів учасників юридичної особи [1, с. 21–22].

Підставами для визнання недійсними, скасування державної реєстрації установчих документів та припинення юридичної особи може слугувати, наприклад, внесення завідомо неправдивих відомостей в документи, які подаються для проведення її державної реєстрації. Верховний Суд у постанові від 05.02.2019 року у справі № 826/25343/15 (№К/9901/31854/18) вказав, що ст. 55-1 ГК України містить ознаки (критерії), за якими юридична особа чи діяльність фізичної особи-підприємця можуть бути визнані фіктивними, тобто такими, в яких зовнішня організаційно-правова форма не відповідає її суті та меті створення [11], якщо: 1) зареєстровано (перереєстровано) на недійсні (втрачені, загублені) та підроблені документи; 2) незареєстровано у державних органах, якщо обов'язок реєстрації передбачено законодавством; 3) зареєстровано (перереєстровано) у органах державної реєстрації фізичними особами з подальшою передачею (оформленням) у володіння чи управління підставним (неіснуючим), померлим, безвісти зниклим особам або таким особам, що не мали наміру провадити фінансово-господарську діяльність або реалізовувати повноваження; 4) зареєстровано (перереєстровано) та проваджено фінансово-господарську діяльність без відома та згоди його засновників та призначених у законному порядку керівників [4].

Найчастіше із такими позовами наразі звертаються органи державної податкової служби, реалізуючи повноваження, надані їм підпунктом 20.1.37 пункту 20.1. статті 20 Податкового кодексу України звертатися до суду, у тому числі щодо припинення юридичної особи та/або про визнання недійсними установчих (засновницьких) документів суб'єктів господарювання [7]. Так, наприклад, Одеський окружний адміністративний суд рішенням у справі № 420/20287/24 задовольнив позов Головного управління ДПС в Одеській області до Товариства про скасування державної реєстрації установчих документів та припинення юридичної особи. У своєму рішенні суд вказав на преюдиційні факти, встановлені вироком по кримінальній справі, які засвідчували, що «особа наміру здійснювати діяльність як керівник та засновник ТОВ не мала, при цьому розуміла, що вона вносить неправдиві відомості

в документи, які відповідно до закону подаються для проведення державної реєстрації вищевказаної юридичної особи, оскільки підприємець та невстановлена слідством особа, домовились, що вона буде значитися як керівник та засновник, проте до діяльності юридичної особи не буде мати ніякого відношення, а фінансово-господарською діяльністю будуть займатись інші особи» [17].

Іншою підставою для застосування примусової ліквідації за порушення, допущені під час створення юридичної особи, є обставини, передбачені частиною 5 статті 10 Закону України «Про акціонерні товариства»: «дії, що порушують встановлену цим Законом процедуру заснування акціонерного товариства, є підставою для прийняття Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку рішення про відмову в реєстрації звіту про результати емісії акцій. У разі прийняття такого рішення Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку звертається до суду з позовом про ліквідацію акціонерного товариства» [13]. Відтак, НКЦПФР має відслідковувати неухильне дотримання засновниками вимог акціонерного законодавства на усіх етапах створення акціонерного товариства, а у разі виявлення порушення – обґрунтовувати перед судом необхідність застосування АГС у вигляді примусової ліквідації акціонерного товариства.

На противагу окресленому випадку доцільно дослідити і інші положення Закону України «Про акціонерні товариства», які вірогідно можна витлумачити як такі, що мають наслідком застосування примусової ліквідації як адміністративно-господарської санкції, проте законодавець прямо про це не зазначає. Так, частина 4 статті 8 Закону встановлює, що «зменшення акціонерним товариством розміру статутного капіталу нижче встановленого законом розміру має наслідком ліквідацію товариства» [13]. Законодавець не визначає ані порядок, ані коло осіб, уповноважених прийняття рішення у такому випадку. Оскільки автоматичної ліквідації юридичної особи не існує, можна припустити, що рішення про ліквідацію може бути прийнято загальними зборами відповідно до пункту 29 частини 2 статті 39 Закону України «Про акціонерні товариства», оскільки вирішення цього питання віднесено до виключної компетенції вищого органу акціонерного товариства. Але підкреслимо, що це є правом, а не обов'язком загальних зборів (обов'язок провести загальні збори передбачений лише у разі, якщо чисті активи АТ становлять менше 50 відсотків розміру зареєстрованого статутного капіталу – частина 2 статті 16 Закону), тому не можна виключати випадків продовження функціонування АТ попри недостатність статутного капіталу, коли загальні збори не скликаються та/або не голосують за таке рішення.

Оскільки мова йде про зменшення статутного капіталу нижче встановленого мінімального рівня, що був сформований при заснуванні товариства, відповідне порушення слід кваліфікувати як таке, що виникло не на етапі створення АТ, та може бути усунуте, а, відтак, і застосувати до нього положення пункту 3 частини 1 статті 110 ЦК України. Тому другий ймовірний варіант – визначити орган, уповноважений у цьому випадку звернутись до суду із позовною заявою про примусову ліквідацію. Можна припустити, що це НКЦПФР, як орган, що здійснює державне регулювання у цій сфері. І дійсно, відповідно до пункту 71 частини 5 Положення про НКЦПФР її уповноважено звертатися до суду з позовом про ліквідацію акціонерного товариства, проте без прив'язки до конкретних складів правопорушень [8]. Зауважимо, що прямо не пов'язував між собою факт зменшення статутного капіталу АТ нижче встановленого мінімуму із застосуванням з боку НКЦПФР АГС у вигляді ліквідації і Порядок збільшення (зменшення) статутного капіталу акціонерного товариства [15]. Тому треба визнати, що сама необхідність вишукування усіх елементів/складових механізму притягнення до відповідальності у вигляді адміністративно-господарських санкцій у нормативно-правових актах різної юридичної сили суперечить загальному принципу, встановленому частиною 2 статті 238 ГК України, відповідно до якого «види адміністративно-господарських санкцій, умови та порядок їх застосування визначаються цим Кодексом, іншими законодавчими актами» [4]. Недосконале правове регулювання провокує ризики невиконання зобов'язань АТ перед своїми контрагентами через зменшення майнової бази відповідальності та закладає сумніви щодо імперативності повноважень НКЦПФР звертатись до суду у досліджуваному випадку.

Аналогічно є ситуація і щодо застосування примусової ліквідації у банківській сфері щодо кооперативних банків, де реалізовано подібний підхід до формулювання правових наслідків недотримання вимог законодавства: «у разі зменшення кількості учасників і неспроможності кооперативного банку протягом одного року збільшити їх кількість до мінімальної необхідної кількості діяльність такого банку припиняється шляхом зміни організаційно-правової форми або ліквідації» (частина 3 статті 8 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [14]). В. Хоменко вважає необґрунтованою і можливість ліквідації на підставі рішення суду у разі, якщо у повному товаристві залишається один учасник (частина 1 статті 132 ЦК України) та у разі вибуття усіх вкладників у командитному товаристві (частина 1 статті 139 ЦК України) з тих підстав, що законодавцем окремо не зазначено, чи є від-

повідні обставини підставами для ліквідації на підставі рішення самого товариства в особі уповноважених органів чи ліквідації на підставі судового рішення [18, с. 27–28]. Недостатність правового регулювання у питанні примусової ліквідації у такому випадку може породжувати позови щодо оскарження рішень/дій органів державної влади через їх надмірний вплив і втручання у справи юридичних осіб.

Як видається, саме відсутність систематизованого переліку підстав для примусової ліквідації суб'єкта господарювання не дозволила сформулювати єдинообразний підхід та уніфікувати судову практику щодо застосування належних і ефективних способів захисту при зверненні до суду в порядку ст. 110 ЦК України та 247 ГК України. Зокрема, порушення, які мали місце при створенні юридичної особи, за умови неможливості їх усунення, зумовили застосування на практиці таких способів захисту, як визнання недійсною державної реєстрації юридичної особи, визнання недійсними рішень загальних зборів про заснування юридичної особи, визнання недійсними установчих документів юридичної особи, скасування державної реєстрації юридичної особи тощо. Останній, зокрема, передбачається статтею 21 Закону України «Про охорону праці» для випадків, коли роботодавець не одержав дозволу на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки. У такому разі місцевий орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування, за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, вживає заходів до скасування державної реєстрації цього підприємства у встановленому законом порядку за умови, якщо протягом місяця від часу виявлення вказаних недоліків роботодавець не провів належних заходів з їх усунення [16].

В. Хоменко відзначає, що обрання способу захисту, який застосовується при припиненні господарського товариства на підставі рішення суду, залежить від підстави постановлення судового рішення, наслідком якого має бути припинення господарського товариства [19, с. 210]. І на практиці ми дійсно можемо відслідкувати, що в основу підстав позовної заяви, як правило, лягає саме допущене суб'єктом господарювання порушення при створенні чи діяльності суб'єкта господарювання. Проте, такий підхід був би виправданим, якби закон встановлював чітку залежність між окремими порушеннями і обов'язковою ліквідацією юридичної особи, як наслідком таких порушень. У випадках, коли порушення, допущені при створенні суб'єкта господарювання, не впливають на набуття ним правосуб'єктності, і не є безумовними і достатніми для його припинення,

виникає необхідність поєднання у позовній заяві декількох способів захисту, одним з яких обов'язково має бути припинення (ліквідація) юридичної особи. Особливо важливим це є у випадках, коли саме цей наслідок відповідатиме інтересам зацікавленої особи та відновлюватиме її право.

Обґрунтованість таких висновків підтверджує практика Верховного Суду. Так, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 910/2396/20 зазначив, що *«належним способом захисту у разі допущення при створенні юридичної особи порушення, які не можна усунути, є позов учасника юридичної особи або органу державної влади про ліквідацію юридичної особи (пункт 2 частини першої статті 110 ЦК України)»* [12].

Велика Палата ВС так само підкреслює, що *«скасування державної реєстрації ОСББ (реєстраційного запису) за рішенням суду не є тотожною самій ліквідації юридичної особи, яка відбувається в порядку, передбаченому пунктом 2 частини першої статті 110 ЦК України, і не призводить до припинення ОСББ з огляду на вимоги статті 25 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», якою визначається порядок проведення державної реєстрації та інших реєстраційних дій»* [9]. У іншій справі ВС також звернув увагу, що *«вимоги позивача щодо оспорюваних рішень установчих зборів ОСББ стосуються відносин створення останнього, а вимоги позивача визнати їх недійсними та скасувати державну реєстрацію об'єднання спрямовані на припинення ОСББ, а не на захист прав та охоронюваних законом інтересів позивачів»* [10].

Саме тому звернення особи з позовною вимогою про скасування державної реєстрації (реєстраційного запису) юридичної особи є неналежним способом захисту у випадках, коли особа прагне припинення суб'єкта господарювання, і не здатним ефективно захистити її право. І. Діковська відмічає, що ефективний спосіб захисту – це завжди належний спосіб захисту, тому що неналежний спосіб захисту неможливо застосувати до певного порушення, тобто він не здатний припинити порушення, відновлювати порушене право тощо [5, с. 21]. Мета судового захисту досягається лише через реалізацію належного і ефективного способу захисту порушеного права, який змістовно представляє собою заходи матеріально-правового характеру, що мають бути виконані відповідачем добровільно чи вжиті уповноваженим органом у примусовому порядку. У випадку з примусовою ліквідацією – це не лише ухвалення рішення про припинення юридичної особи – суб'єкта господарювання, а й проходження тривалої і складаної ліквідаційної процедури зі здійсненням усіх необхідних реєстраційних дій.

Змістовну характеристику рішення щодо примусової ліквідації юридичної особи наразі обговорювати досить проблематично у зв'язку із відсутністю належно врегульованої процедури звернення до суду уповноваженого органу щодо примусової ліквідації юридичної особи. Зокрема обґрунтовано, наприклад, що у разі ліквідації юридичної особи за рішенням суду через допущені під час її створення порушення, які не можна усунути, у резолютивній частині рішення суду необхідно визначити «склад ліквідаційної комісії, а також порядок і строк заявлення кредитором своїх вимог» [1, с. 21–22]. Хоча такі пропозиції значною мірою узгоджуються із положеннями ч. 3 ст. 105 ЦК про те, що «учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, відповідно до цього Кодексу призначають комісію з припинення юридичної особи (комісію з реорганізації, ліквідаційну комісію), голову комісії або ліквідатора та встановлюють порядок і строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється», залишається запитання щодо того, як суд може визначити відповідний склад, якщо відсутня вимога щодо змісту заяви та власне конкретизація органу, якому надається право подавати відповідну заяву, у якому провадженні та якими процесуальними формами має забезпечуватися відповідна вимога.

Відсутність чіткого системного підходу у питанні належного правового забезпечення порядку застосування примусової ліквідації як АГС виявляє і інші прогалини у законодавстві, наприклад, щодо допустимості застосування такої санкції безпосередньо уповноваженим органом державної влади без звернення до суду. Так, відповідно до пункту 12 частини 1 статті 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» Національний банк України у разі порушення банками банківського, валютного законодавства, законодавства, що регулює діяльність на платіжному ринку, законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, тощо має право вжити такий захід впливу, як відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку [14]. НБУ приймає рішення про відкликання у банку банківської ліцензії та ліквідацію банку за пропозицією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб протягом п'яти днів з дня отримання такої пропозиції Фонду або з власної ініціативи, якщо:

1) виявлено, що документи, надані для отримання банківської ліцензії, містять недостовірну інформацію;

2) банк не виконав жодної банківської операції протягом року з дня отримання банківської ліцензії;

3) встановлено систематичне порушення банком законодавства у сфері запобігання та проти-

дії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (частина 2 статті 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність»). Фонд гарантування вкладів фізичних осіб у день отримання рішення НБУ набуває прав ліквідатора банку та розпочинає процедуру його ліквідації відповідно до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (частина 6 статті 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність») [14]. Жодної вказівки про необхідність звернення до суду для отримання рішення про застосування цієї адміністративно-господарської санкції згадані закони не містять. При цьому немає сумнівів, що цей «захід впливу», як його називає Закон України «Про банки і банківську діяльність», за своїми змістовними характеристиками є нічим іншим, як АГС: він застосовується за порушення правил здійснення банківської (господарської) діяльності уповноваженими органами державної влади, має організаційно-правовий характер і спрямований на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків, як того вимагає ст. 238 ГК України. Навіть підстави для відкликання ліцензії та ліквідації банку загалом перекликаються із підставами примусової ліквідації за ст. 247 ГК України, коли діяльність суб'єкта господарювання суперечить закону чи його установчим документам. Положення ГК України не містять виключень для застосування АГС у вигляді ліквідації поза судовим розглядом, подібну позицію підтримує і ЦК України. Буквальне граматичне тлумачення пункту 3 частини 1 статті 110 ЦК України, згідно з якою юридична особа ліквідується «за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом, – за позовом відповідного органу державної влади», вказує на те, що можливість примусової ліквідації має бути прямо передбачена на рівні закону, але при цьому завжди застосовується за рішенням суду.

Отже, необхідність застосування судового порядку вжиття примусової ліквідації як санкції до банківської установи з боку НБУ не може бути заперечена через термінологічні особливості/відмінності Закону України «Про банки і банківську діяльність» від ГК України. Таке відмінне регулювання порядку застосування примусової ліквідації є необґрунтованим і закладає підвалини для дискримінації банків порівняно із іншими суб'єктами господарювання, адже за загальним правилом, що впливає з Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», анулювання ліцензії автоматично не тягне за собою ліквідацію суб'єкта господарювання. Ще більш суперечливо виглядають ці категоричні положення банківського законодавства у світлі деталізації у стат-

тях 79 та 79-1 Закону права банку звертатись до адміністративного суду з позовом про визнання протиправним (незаконним) та скасування індивідуального акту НБУ про відкликання у банку банківської ліцензії та ліквідацію банку та відшкодування шкоди, завданої таким рішенням. Спостерігається порушення логіки у встановленні послідовності дій/рішень уповноважених органів та суду з питання ліквідації: особа після проходження складної і тривалої процедури ліквідації може оскаржити правомірність рішення про її призначення замість того, щоб у рамках судового провадження попередньо перевірити обґрунтованість підстав для застосування до неї примусової ліквідації і законність рішення уповноваженого органу державної влади. Навіть з огляду на особливе місце і роль банківських установ в забезпеченні стабільності господарського обігу і правового господарського порядку встановлення спрощених правил застосування примусової ліквідації до банків не може бути виправдане і є таким, що порушує загальні засади застосування відповідної АГС.

Причому, важливість детального врегулювання таких положень для сфери господарювання обумовлюється виходом порядку примусової ліквідації суб'єкта господарювання за межі негативних наслідків для правопорушника. Це той випадок, який описаний в господарсько-прив'язаній літературі як вихід АГС «за межі поняття юридичної відповідальності» [21, с. 294]. Адже в результаті ліквідації суб'єкта господарювання виникають низка нових цивільних, трудових, управлінських та господарських відносин.

Висновки. Ліквідація юридичної особи – суб'єкта господарювання – складна та багатетапна процедура, що реалізується за наявності належних юридичних підстав (умов), актив та процесуально-правових дій щодо припинення суб'єкта господарювання як суб'єкта права. Застосування примусової ліквідації як адміністративно-господарської санкції вимагає обґрунтованого звернення органів державної влади до суду, що актуалізує необхідність закріплення у законодавстві вичерпного переліку підстав ліквідації юридичних осіб, визначення переліку уповноважених органів, належних та ефективних способів захисту порушених прав та законних інтересів зацікавлених осіб.

Література

1. Адамович О.В. Ліквідація юридичних осіб за цивільним законодавством України. Дис... доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021. 227 с.
2. Будурова Г.М., Подцерковний О.П. правонаступництво прав та обов'язків управителя багатоквартирним будинком при створенні підприємства шляхом виділу. Прикарпатський юридичний вісник. 2022.

Випуск 4 (45). С. 49–55. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v4_2022/9.pdf

3. Галіцина Н.В. Припинення суб'єкта господарювання як адміністративна процедура. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2010. № 4. С. 98–102.

4. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003, № 18, № 19–20, № 21–22, ст.144.

5. Діковська І. Ефективність чи належність способу захисту? Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2023. № 2 (126). С. 20–23.

6. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. ВВР, 2019, № 19, ст. 74.

7. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. ВВР, 2011, № 13–14, № 15–16, № 17, ст. 112.

8. Положення про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку : Указ Президента України від 23.11.2011 р. № 1063/2011. Урядовий кур'єр від 07.12.2011 р. № 228.

9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29.06.2021 р. у справі № 916/964/19. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98524291>

10. Постанова Верховного Суду від 14.09.2021 р. у справі № 906/973/20. ЄДРСР. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/99647835>

11. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 05 лютого 2019 року у справі № 826/25343/15. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79638567>

12. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 06 липня 2022 року у справі № 910/2396/20. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105189992>

13. Про акціонерні товариства : Закон України від 27.07.2022 р. № 2465-IX. ВВР, 2023, № 18–19, ст. 81.

14. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 5. Ст. 30.

15. Про затвердження Порядку збільшення (зменшення) статутного капіталу акціонерного товариства : Рішення НКЦПФР від 12.06.2018 р. № 385. Офіційний вісник України. 2018. № 59, стор. 402, стаття 2083. (втратило чинність)

16. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII. ВВР, 1992, № 49, ст. 668.

17. Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 07 жовтня 2024 року у справі № 420/20287/24. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122130086>.

18. Хоменко В.О. Припинення господарського товариства на підставі рішення суду. Юридична Україна. 2017. № 11–12. С. 22–32.

19. Хоменко, В.О. Припинення господарських товариств у цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2019. 284 с.

20. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. ВВР, 2003, №№ 40–44, ст. 356.

21. Господарське право : підручник / О.П. Подцерковний, В.Г. Олюха, О.О. Квасницька [та ін.] ; за ред. О.П. Подцерковного. 4-те вид., доп. і перероб. Одеса: Фенікс, 2024. 584 с.